

Osvrti, prikazi, recenzije

Recenzija

Erich Weede

*Mensch und Gesellschaft*J. C. B. Mohr (Paul Siebeck),
Tübingen, 1992., str. 336.

Knjiga "Mensch und Gesellschaft" Ericha Weede, profesora sociologije na Sveučilištu Köln, pokušaj je sveobuhvatnog prikaza sociologije iz perspektive metodološkog individualizma. Svoju vlastitu poziciju E. Weede gradi u dijalogu s klasičarima koji ili ne zastupaju konzekventno i do kraja individualističku poziciju, kao što je to vidljivo u analizi Weherovog pojma birokracije (poglavlje 15. Macht, Herrschaft und Bürokratie) i Marxove teorije kapitalističkog razvoja (pogl. 20. Die Entwicklung der kapitalistische Marktwirtschaft: Aufstieg und Niedergang?), ili su, pak, izrijekom protiv individualističkog poimanja kao npr. Durkheim (pogl. 13. Arbeitsteilung und Tausch, Transaktionskosten und soziales Kapital). Radovi eminentnih sociologa koji en računaju s metodološkim individualizmom, kao što su Habermas i Luhmann, izostavljeni su iz Weedeove analize.

U središnjim teorijskim poglavljima ove knjige (pogl. 9.—11., Der lernpsychologische Erklärungsansatz für soziales Handeln; Der ökonomische Erklärungsansatz für soziales Handeln-rational choice; Kollektives Handeln, Rationalität und Solidarität) E. Weede najpreciznije iznosi svoje videnje dvaju osnovnih socioloških pravaca u okviru metodološkog individualizma: prvog, koji u objašnjenju polazi od psiholoških procesa učenja, i drugog, koji u svojim temeljima sadrži ekonomiju. Riječ je o pretpostavkama racionalnog izbora (rational choice) i "ekonomskoj logici" djelovanja sadržanoj

u tzv. neoklasičnom modelu aktera (homo economicus). Ovaj se model odlikuje racionalnošću i težnjom maksimiziranju vlastite dobiti; stabilnom hijerarhijom (materijalnih) preferencija; cost-benefit analiza alternativnih pravaca djelovanja ne predstavlja trošak, što znači da se akteri uvijek odlučuju za optimalnu strategiju; nema transakcijskih troškova, a razmjenski odnosi uvijek su Pareto-optimalni.

Kad je riječ o sociologiji, prihvaćanej temeljne pretpostavke o "racionalnom izboru" i "ekonomskoj logici" djelovanja prouzročeno je pretjerano socijalizirano konceptijom aktera Durkheimovog tipa. Razloge popularnosti teorije racionalnog izbora treba tražiti, prije svega, u mogućnosti apstraktnog modeliranja, zbog reduciranosti modela, a osloncem na metodološki individualizam "racionalni izbor" omogućuje efikasno povezivanje mikro i makro razine sociološke analize. Tako je i E. Weede strukturirao svoj rad.

Prvih deset poglavlja mikrosociološka su analiza s većom heterogenošću strukture, kao posljedicom stanja teorijskih i empirijskih istraživanja u okvirima metodološkog individualizma (pogl. 2. Individuum und Gruppe; pogl. 5. Aktivität, Interaktion und Gefühl im Gruppenleben; pogl. 8. Referenzgruppen). Sva su ostala poglavlja makrorazine sociološke analize (npr. pogl. 14. Schichten, Klassen, Mobilität; pogl. 18. Legitimität, Religion und Recht als Sozialkapital, ili pogl. 22. Staat, Krieg und Nation im internationalen System).

Univerzalnost modela omogućuje inter i transdisciplinarni pristup, a mjerenje utjecajem na socijalnu politiku vlada ovaj pristup ima i stanovitih komparativnih "marketinških" prednosti.

U središnjim teorijskim poglavljima (pog.9.-11.) E. Weede ukazuje kako je racionalnost izbora, na kojoj se gradi cjelokupna teorijska struktura, bitno reducirana psihološkim / kognitivnim specifičnostima, odnosno nesavršenosti-

ma (pogl. 9. Der ökonomische Erklärungsansatz für soziales Handeln — rational choice). Moguće uzroke distorzije racionalnosti treba tražiti u kognitivnoj nesavršenosti aktera jer, želeći "izbjeci rizik", akteri prebrzo zaključuju prema nedavnom iskustvu ili nekoj utjecajnoj osobi sa stanovitim iskustvom, što sve skupa vodi krivim procjenama. Nadalje, proces učenja usko je povezan s profesionalnom socijalizacijom, životnim iskustvom i kulturnim kontekstom. Uloga emocija shvaćena kao pozitivna korelacija između privrženosti nekoj osobi, odnosno organizaciji, i sustavnog procjenjivanja njihovih šansi za uspjeh, također utječe na distorziju racionalnosti.

Navike, kao i interiorizacija vrijednosti i normi, rijetko utječu na distorziju racionalnosti jer svako djelovanje nije moguće razumjeti samo iz perspektive onoga koji svoje troškove razmjenjuje za tuđe dobitke. U ovu skupinu ograničenja pripada i pojam "samoobvezivanja" (moralnog, religijskog, političkog), koji predstavlja odlučnost poduzimanja stanovite akcije bez obzira na visinu troškova.

U skladu s Olsonovom tezom (The Rise and Decline of Nations, 1982.) kako političke odluke ni u demokraciji ne vode per saldo izjednačavanju dohoda, već su samo dodatan izvor nejednakosti, te kako političke odluke ne smanjuju neprijepornu nejednakost tržišnih rezultata, nego prije političku nejednakost nadograđuju, E. Weede zastupa tezu o distribucijskom djelovanju demokracije (pogl. 17. Ungleichheit und Umverteilung).

Više nego bilo što drugo, tržišni poredak izopačuju napori da se zaštite skupine od opadanja u odnosu prema njihovoj poziciji. Zahtjev za intervencijom vlade u ime "društvene pravde", zahtjev je za zaštitom postojeće relativne pozicije neke skupine. "Društvena pravda" tako je postala nešto malo više od zahtjeva za zaštitu pripadajućih interesa i stvaranja novih privilegija. Riječ je, dakle, o koncepciji "društvene" ili "distributivne" pravde koja se ne ograničuje na pravila ponašanja za

pojedince, nego računa na posebne rezultate za posebne ljude i koja se može ostvariti samo u organizaciji koja se rukovodi svrhom ali ne i u spontanom poretku koji je nezavisan od takve svrhe. Zbog toga E. Weede smatra s Hayekom (The Principles of a Liberal Social Order, 1975.) da koncepcija zajedničkog obilja ili javnog dobra slobodnog društva nikako ne može biti određena kao zbroj poznatih partikularnih rezultata koje treba postići, nego samo kao apstraktan poredak koji, kao cjelina, nije orijentiran ni na kakve posebne konkretne ciljeve i osigurava najbolju priliku bilo kojem članu da uspješno koristi svoje znanje za vlastite svrhe. Takvo slobodno društvo Hayek naziva nomokratskim (u kojem vlada zakon) društvenim poretkom, za razliku od neslobodnog teleokratskog (u kojem vlada svrha).

Nomokratski društveni poredak, odnosno spontani poredak, temelji se na činjenici većih mogućnosti mirne koegzistencije ljudi poradi njihove uzajamne dobrobiti, s onu stranu male skupine, čiji članovi koji imaju konkretne zajedničke svrhe ili su bili podvrgnuti nečemu što je za sve bolje, čineći tako mogućom pojavu "Velikog ili Otvorenog društva". Tako poredak, posebno tržišta, ne počiva na zajedničkim svrhama, nego na recipročnosti, odnosno izmirenju različitih svrha za uzajamne pogodnosti aktera.

Za Weeda je vladavina ljudi nad drugim ljudima, pa i većina nad manjinama, normativno uvijek problematična i neligitimna i zbog toga je normativno primarno pitanje samoodređenje ili tuđe određenje, a puka prava suodlučivanja mogu biti samo sekundarna. Samoodređenje mora učiniti čovjeka odgovornim za posljedice njegova djelovanja, čime ga odgaja za odgovornost. Suodlučivanje potkopava odgovorno djelovanje jer svatko ima samo neznanat udjel u demokratskoj kolektivnoj odluci, i svatko nosi samo neznanat udjel u posljedicama koristi i štete svoga ponašanja u glasanju.

Na djelu je teza o normativnoj prednosti samoodređenja pred

suodlučivanjem, kapitalizma pred demokracijom.

Kao što su pokazali Buchanan i Tullock (The Calculus of Consent, 1962.) većinsko odlučivanje *nije* postupak kojemu se racionalne individue mogu dobrovoljno prepustiti *pod svaku* cijenu. Naime, i vlastita individualna odluka i individualna odluka bilo kojih drugih pojedinaca može u krajnjem slučaju, radi minimalizacije troškova odlučivanja, biti pretpostavljena demokratskom postupku. Ako nije u interesu racionalnih pojedinaca da uvijek i pod svaku cijenu sudjeluju u jednakoj mjeri u odlučivanju, tada ni primjena demokratskog većinskog prava ne može biti uvijek u njihovu interesu.

Zahvaljujući racionalnoj ignoranciji goleme većine birača moguće je da politika stvara i u demokraciji dodatnu nejednakost. Tu treba imati u vidu, ističe Weede (pogl. 17. Ungleichheit und Umverteilung), kako već povlaštene i elitističke skupine ionako lako podnose stvaranje distribucijskih koalicija i kako su upravo u tim slojevima informacijski deficiti relativno najmanji, što potpomaže preraspodjelu odozdo prema gore.

Ostajući na terenu metodološkog individualizma, nezavisno od toga ostaje li se kod ortodoksne racionalnosti ili se favorizira otklon u korist "adaptivnog egoizma" i odgovarajuće koncepcije "meke racionalnosti", s dvije bitne korekcije — (1) "interna", kojom se ističe limitiranost kognitivnih sposobnosti (Simonova koncepcija "ograničene racionalnosti" — bounded rationality operacionalizirana mehanizmom "zadovoljenosti" — satisficing), i (2) "eksterna", koja uvodi u model "egzogene varijable", odnosno "utjecaje sa strane" — svjedočimo boljem sociološkom razumijevanju kolektivnih fenomena (etniciteta, nacionalizma, društvenih pokreta ili revolucija).

Usprkos tome što homo economicus, racionalni egoist skrbi samo za svoje posebne interese i nasuprot sebi ima homo sociologicus kao tabulu rasu, na kojoj tek društveni proces socijalizacije ispisuje sadržaje, i što su u skladu s

tim sociologija i ekonomija još bitno razdvojene znanosti, Erich Weede pokušava dati svoj doprinos uzajamnom utjecaju u miješanju ovih disciplina.

Lišen svake jednosmjernosti "ekonomskog imperijalizma", autor knjige *Mensch und Gesellschaft* vjeruje kako i ekonomski pristup može pomoći pomalo dezorijentiranoj i teorijski fragmentiranoj sociologiji. Za daljnji razvoj društvenih znanosti potrebne su nam obje znanstvene discipline s poželjnim kombiniranjem strategija umjesto njihova sučeljavanja.

Weedeovom pristupu moguće je zaničkatati potpunu uvjerljivost u "opisivanju društava u kojima živimo" i sučeliti ga s alternativnim odgovorima na dileme, ali nije moguće negirati ustrajan duhovni napor oko znanstvenog promišljanja problema i temeljnih pitanja suvremene sociologije i ekonomije, kao i korisnost ove knjige koja može dobro poslužiti za bolje razumijevanje svih poslova što čekaju sociologe i ekonomiste.

Luka Brkić

Recenzija

Francis Fukuyama

Kraj povijesti i posljednji čovjek

Hrvatska sveučilišna naklada,
Zagreb, 1994.

U ljeto 1989. godine The National Interest, ne odviše tiražan časopis o američkoj vanjskoj politici, objavio je članak Francis Fukuyame pod naslovom: "Kraj povijesti?" (The End of History?). Članak je potaknuo jednu od velikih intelektualnih debata poslijeratnog doba, uvjetovanu provokativnošću iznesenih teza. Nastao je kao prerada jednog od predavanja što ih je Francis Fukuyama održao u Centru za istraživanje teorije i prakse demokracije